

„ELKÉPESZTŐ MONDATOK VÁRNAK MINDENHOL LESBEN”

Szolláth Dávid beszélgetése

Németh Gábor lenyűgözően szép századelős vadászházában vacsorával vár, matuzsálem fenyők alatt esszük a gombával, kolbásszal feldúsított lecsót. Beszélgetésünk főltanúja Zsömi kutya, aki az első paskolgtás után többet nem tágit mellőlem, térdemre rakja a fejét.

Szolláth Dávid: – Hegyes-völgyes az út. Biciklivel terveztem jönni, végül jó, hogy nem azzal jöttem, mert ki tudja, mikor értem volna ide.

Németh Gábor: – Mások is meglepődnek, ha biciklivel érkeznek Csobánkára. Beszélük, hogy vannak aljas kis emelkedők. Bár én úgy ’59-ben a triciklinél abbahagytam a biciklizést. Képzeld, a harmincas években tartottak itt rallyversenyeket is, töfögő-pöfögő kocsikkal.

– Szivar alakú Alfa Romeók, igaz? Volt köztük Hillman is? Gabriely a Kész regényben egy Hillmannel érkezik meg a rejtélyes Grand Hotelbe, hogy elkezdje nyomozását.

– Gyönyörű kocsi!

– Meggugliztam, tényleg szép. Nem anakronizmus, volt már Hillman akkor?

– Nem! Lehetett Gabrielynek Hillmanja. Úgy 1910-től gyártották, ez egy régi márka, annyira, hogy szerintem már vagy ötven éve nincs, beolvadtak a Chryslerbe. Én apám egyik kollégájának Hillmanjében ültem gyerekkoromban. Gyönyörű volt, gömbölyded, bordó autó, lehúzható vászontetővel, megőrülsz, tisztára.

– Milyen a csobánkai világ?

– Érdekes falu, a története is érdekes. Boronynak hívták, kelta-római romokon épült a középkorban. A török időkben elnéptelenedett, aztán szerbek, szlovákok és cigányok telepedtek ide talán valamikor a 18. században. Ahogy a környéken máshova is: Szentendrére, Pomázra. A szerbek nagy része a 20. század első felében Jugoszláviába költözött. Akkoriban 1600-1700 lakosa volt Csobánkának (most 2800 fő körülbelül), abból 1300 volt sváb, 200 magyar, és volt még egy telep is a falu végén szögverő cigányokkal. Most is ott van a cigánysor, talán a régi családokból is maradt még egy-kettő. 1946 márciusában aztán a svábokat egy nap alatt kitelepítették. A kitelepítés brutális volt, 1300 ember estéről reggelre eltűnt a faluból. Még a kutyáikat sem vihették magukkal.

– Több száz család elárvult kutyája falkákba verődve kóborolt?

– Igen, heteken keresztül itt kóboroltak a kiéhezett falkák. Van is itt egy kicsit ügyetlen, de nagyon megható emlékmű Csobánka közepén. Egy oszlop, amin, mint az ókori emlékműveken, piciben vonulnak a svábok szekereitől, és egy életnagyságú kutya fekszik a tövében. Azután voltak betelepítések is. És a nyolcvanas évek végéig Csobánka közepén sokáig érintetlen volt a Hanfland, tehát Kenderföld, ami nem sokkal azelőtt, hogy mi ideköltöztünk, kezdett el beépülni. Ez a városból kimenekülő középosztály nagyon fura, eklektikus településrésze. És volt néhány régi faház a Hubertusz-ligetben, kis telkeken, amelyek mostanában adják meg magukat. Csobánka igazából alvófalú, a többség bejár Budapestre dolgozni.

Ezzel a beszélgetéssel köszöntjük szerzőnket hatvanötödik születésnapja alkalmából – a szerk.

– Nem mondhatnám, hogy gyakran megjelenne Csobánka a műveidben, pedig láthatóan érdekel a hely múltja. Nem az a fajta realista író vagy, igaz?

– Nem, valóban, de olyan információk biztos, hogy beépültek, amelyek enélkül nem volnának elmondhatók. De direktben valóban nem.

– Gondolom, a háznak is van története. Nagyon úgy néz ki, mint aminek van.

– Sőt, irodalomtörténete is van, Déry Tibor *Nikije* ugyanis itt játszódik, az azóta lebontott kertészlakban. A könyv első kiadásában van is egy rajz a kisházról, meg a fahídról, ami még megvolt, amikor ideköltöztünk.

– Vendég lehetett itt Déry?

– Utánanéztem. Déry és második felesége, Oravecz Paula 1949 májusától szeptemberig bérelték ki a kis kertészlakot. Déry a *Feleleten* dolgozott, felesége pedig a *Kócos* című regényét írta. Aztán 1950-ben is visszajöttek ide, dolgozni. És itt mellettünk, úgy húsz méterre, a szomszéd telken állt az a ház, ahol Szálasi 1944 nyarán a Hitlernek címzett memorandumot írta.

– Hát ez elég bizarr. Miközben a hely, a környék elegáns, impozáns, századelős üdülőkörzet hangulatát idézi. Parkolhatna itt egy gömbölyű kis Hillman is. Mit gondolsz az eleganciáról? Eszembe jutnak az Egy mormota nyarában olvasható intelmek, a tanácsok az art de vivre-ről, az „élni érdemes élet” technikáiról, szabályairól. Amelyekről persze tudjuk, hogy már nem érvényesek. Idézem: „egy apának ezentúl valószínűleg nem a halkés helyes használatára, az ikes és iktelen ragozás közti halálfontos különbségre vagy a pörgetett fonák lebukó átmentésére, hanem az utcai harcra kellene tanítania a fiát...” Az angol autó, a tenisz vagy a ritka koktélok, ezek elegáns dolgok. Van a szövegeidben nosztalgia a dandy iránt?

– Nevetséges, nyilván, de tagadhatatlanul van ilyesmi. Azt mondanám, bár ezek szinte mind valamilyen „angolságok”, mégis az olaszokban látom leginkább a bölcs lemondást a metafizikáról, és hogy a helyén egy ilyen...

– Ez a „Dasein helyett design”?

– Hát igen, erről van szó. És ha így fogalmazod meg, akkor ebben benne van a végtelen rezignáció is. Hogy vegyünk tudomást a bukásról, és amit egyáltalán lehet még, azt csináljuk legalább elegánsan. Ez a *homo aestheticus* rezignációja. A napokban megint leírtam azt a szót, hogy „cselekvésszépészet”. De aztán rögtön ki is húztam. Körülbelül az volt a mondat, hogy „a morál metafizika nélkül cselekvésszépészet”, de kihúztam.

– Túl súlyos mondatnak érezted?

– Nem is tudom, miért. Egy kiállításmegnyitó szövegében volt, és úgy éreztem, hogy ezen a mondaton fenn kellene akadnia annak, aki hallja, és nem biztos, hogy azt akarom, akadjon ott fönn egy mondaton, amikor éppen nyílik a kiállítás.

– Akkor megtartod későbbi felhasználásra?

– Foglalkoztat ez a cselekvésszépészet, de szerintem nem pejoratív fogalom. Csak annyit jelent, hogy ha már nincsen Jóisten, akkor is „szépen” kell tenni a dolgokat, a pusztaszepségért önmagáért.

– Te angol mondtál, nekem egy ír jut eszembe, Oscar Wilde. Ő talán példa ebben a cselekvésszépészet-ügyben. Hogy a művészeted nem ér véget a műveidben, a könyveidben vagy a színpadi műveidben, hanem kontinuus az életeddel, a viselkedéseddel, a gondosan kidolgozott nyilvános éneddel, az öltözködéseddel stb.

– Wilde-ról a sokat idézett utolsó mondata jut eszembe. Ez a lényegét ragadja meg. A halálos ágyán közölte, hogy „vagy én, vagy ez a tapéta, egyikünknek el kell tűnnie”. Zseniális, nem?

– Igen, viccesebb, mint a „Mehr Licht!”

– Egy időben gyűjtöttem ezeket a híres utolsó mondatokat. Van még egy-két erős. Például az, hogy Lope de Vega hosszú hallgatás után felült, és azt mondta: „Unom Dantét”, és hátrahanyatlott. Valamint George Tábory Auschwitzban elpusztított apjáról,

Tábori Kornélról jegyzi föl azt, hogy a gázkamra ajtajában azt mondta volna: „Csak Ön után, Herr Weiss”. Ez persze a *si non è vero è ben trovato* esete, nem tudom, hogy lehet az ilyet feljegyezni, illetve ki jegyzi föl és mikor, ugye.

– Szörnyű, fájdalmasan szép. A „Dasein helyett design” mondat előkerül a Mormotában, de már korábban a huron tóban is, kapcsolós zárójelben kurzívval írod, hogy Beck András azt hitte, ő találta ki, de sajnos nem, te már korábban kitaláltad. A régi Nappali Házban lehet megtalálni azt az írását...

– Ezek szerint mégis ő találta ki?

– Nem tudom, ki volt az első, de mindegy is talán. A bonmot önálló életre kelt, akárki is találta ki.

– Nem bánnám, mert szerintem jó. Alávágós.

– Érdekel, hogy milyen olvasó vagy, milyen a saját olvasástörténeted. Kukorelly Endrének van egy 666 című szövege. Ezt én szeretem, de eléggé igazságtalannak is tartom. Elmondja, hogyha a hatvanas-hetvenes években kinyitottál egy irodalmi folyóiratot, mondjuk egy Kortársat vagy egy Új Írást, akkor nem láttál mást, csak a sivárságot és kilátástalanságot, a nagy írók kínos kompromisszumait, a kincstári realizmust, a testvéri bolgár költők összeállításait. Nálad ez hogyan volt? Te milyennek láttad a magyar irodalmat húszéves korod körül? De indulhatunk korábbról is. Neked is volt ifjúkori olvasási lázad?

– Igen, kezdjük korábbról. Mindenevő voltam, mindent olvastam, amihez hozzáfértem, két gyerekkönyvtárba jártam párhuzamosan, attól függően, hogy a nagymamánál voltam-e a Pannónia utcában vagy az Ó utcában a szüleimmel. Az egy egyszobás lakás volt. Az én gyerekkorom elég érdekesen zajlott ilyen szempontból. A mostanában egészen fantasztikus mediterrán hangulatúvá lett Liszt Ferenc tér az én gyerekkoromban szörnyen sivár hely volt. Keravillok vonzották és taszították egymást, mindössze egyetlen jó hely volt, a gyerekkönyvtár, de ahhoz át kellett hatolni ezen a végtelenül szürke és semmitmondó téren az Ó utca felől. Anyám is olvasó ember volt, a vers mániákusa, van is itt egy polc, ahol az ő verseskönyvei vannak. Az, hogy verset olvasni alapvető emberi tevékenység, nekem teljesen világos volt. Sokszor például Petőfit olvasott esti mese helyett. Vadul olvastam én is, volt, hogy naponta két könyvet is. Ahol különösen szerettem olvasni, az a nagymamám badacsonyládbihegyi kertje volt. Egy borospincében laktunk, alig látszott ki a földből, viszont volt mellette egy tyúkketrec és afölött egy meggyfa. A fának volt egy tökéletesen ágszerű villás ága, ott nem látott senki. Felmész, a lombok közt olvasol, és néha lezabálsz a meggyet. És mindent olvastam, Verne Gyulát, Dékány Andrást, a Robinsont, a Coopereket meg a Winnetout, az összes Delfin-könyvet, a Rejtőket, a Rakéta Regényújságot, ami csak jött. A mindenevés megmaradt, nem jöttem ki ebből azóta se.

– Nem voltak apályok?

– Nem, csak később. Már szügyig járkálva az úgynevezett „irodalmi életben”, akkor volt egy-két rossz évem, amikor semmit nem tudtam elolvasni. Levettem a polcról, fél oldal állva, vissza. Nem tudom, miért volt, de szerencsére elmúlt, kétszer volt ilyenem. De azt mindig elmesélem, hogy amikor tizenhárom-tizenhat éves voltam, akkor az Európa Kiadót olvastam ezerrel, mindent, ami azokban a sorozatokban megjelent, Modern Könyvtár, Világkönyvtár, Európa Zsebkönyvek. És valahogy ezekre kondicionálódtam, Dreisler-től kezdve a beatirodalomig, francia szürrealisták és egzisztencialisták, az akkori kortárs németek, amelyekhez hozzá lehetett már férni, Gruppe 47, szóval minden, ami jött. És közben a magyarokkal ez az élményem volt, amit mondtál. Próbálkoztam én becsülettel, de ezekben a folyóiratokban én se találtam semmit. Azt hittem, hogy valami baj van, sehol semmi izgalom, ha magyart próbáltál olvasni. Ahol először éreztem, az tényleg Mészöly volt. A Berzsenyibe jártam, és ott Pártos Vera volt a magyartanárom, aki Eörsi Istvánnak volt az első felesége. Csodálatos ember volt, mindenki, akit tanított, úgy emlékszik rá, mint egy ajándékra az élettől. Vitt egy irodalmi színpadot, ahol például az *Üvöltés* című antológiából adtunk elő részleteket, elég éles és vad szövegeket. És neki el mertem

panaszkodni ezt a hiányérzetem, mert már talán tizennyolc éves voltam, hogy miért nem lehet semmi normális magyart olvasni.

– És akkor adta a kezébe Mészöly Alakulások kötetét?

– Azt mondta, hogy marha nagy szerencsém van, mert most itt van ez a könyv, nézzek bele. Na, az az igazi „meg vagyunk mentve”-érzés volt, tényleg.

– Neked is van olyan, hogyha újra elolvasol valami tíz-húsz évvel korábbi könyvet, akkor felidéződik a hely, esetleg az idő, ahol és amikor olvastad?

– Hát igen, van ilyen, de szakadásosan. Nem is annyira a hely, hanem a korszak. Például nagyon emlékszem *A tulajdonságok nélküli emberre*, ahogy megveszem. Ezt a borsózöld, iszonyatosan drága három kötetet. Valószínűtlen összeget, talán 190 forintot kértek érte, az akkor nagyon sok pénz volt, mert mondjuk nyolc forint volt a Modern Könyvtár darabja. Emlékszem, ahogy kiperkálom. A Főiskolán volt egy csodálatos könyves nő, nála vettem meg, boldogan hazavittem, de csődöt mondtam az első ötven oldal után.

– Nem jött be az Európa feletti időjárási frontok többoldalas meteorológiai leírása?

– De aztán két nyárral később mégis bedarált, beszívott a könyv, és akkor hónapokig olvastam.

– Akkor végre pénzednél voltál.

– Igen, akkor már csodálatos élmény volt, inkluzíve az időjárás-jelentés. Erre nagyon emlékszem, meg emlékszem a *Zabhegyezőre*, amikor az első kiadást olvastam, valami világvégi üdülőben. Kamasz voltam, és utána persze minden Salingert.

– A korosztályodból másoktól is hallom azt, hogy az Európa-sorozatok jelentették az ablakot a világra, és sokaknak volt az a tapasztalatuk, hogy szürke a magyar irodalom az itt megjelent könyvekhez képest. Le is szoktak róla, mert iskolai volt, kötelező volt, ideologikus körítésekkel.

– Abszolút, ez így van. Én nem tudom, hogy más országokban ez mennyire jellemző, de az, hogy Magyarországon a fordítás esztétikáját a nyugatosok határozták meg, bizonyos értelemben beszűkítette a világot, vagy eltorzította. Én egyetlen nyelven olvasok úgy-ahogy, az az angol, de mondjuk Hemingwayt megnézni angolul és megnézni a fordításokban, ott látod, hogy egyszerűen nem tudja magát lecsavarni ez a fordítói hagyomány arra a kopárságra, ahogy néhány angolszász szerző tudott írni. Fordításban minden „szebb” lesz egy kicsit. Attól tartok, hogy ez nemcsak angolból történik így, hanem a többi nyelvvél is ez lehet a helyzet.

– Igen, ez a „szép hűtlenek” hagyománya, ahogy Rába György nevezte el a nyugatos fordítás-esztétikát. Baudelaire, Verlaine, Dante és mások megszépítése. Hemingwaynél pedig elég megnézni, ahogy a dialógusokat kommentálja az elbeszélő az angol és a magyar változatokban. Angolul olykor sokáig monoton stílusban csak az van, hogy „he said”, „she said”, magyarul meg, „tette hozzá”, „válaszolta”, „kiáltott fel” és hasonló.

– „Méltatlankodott” – na, azok a legszebbek. Negyven szinonima, minimum. Vagy Carvernél. Azt hiszem, Hazai volt, aki ezzel durván szakított. Nagy kár, hogy Hazai nem fordított többet. Ő például simán az összes „he said”-et „mondta”-ra fordítja, ha kétszáz van belőle, akkor is.

– Te hogy gondolod, van-e neked irodalmi generációd? Nyilván van, de nem demográfiai értelemben kérdezem. Ahogy például Garaczi emlegeted, vagy Kukorellyt, noha ő idősebb kicsit, ahogy Krasznahorkaival vitatkozol *A huron tó* egyik írásában, idézed Sziij Ferencet és másokat. És viszont is, te is megjelenysz olykor az ő szövegeikben. És áruklódó a sok közös referencia, például *Empedoklész* idéző szövege – aki nálad az Angyal és bábuban jelenik meg – Garaczinak is van.

– Ráadásul emlékezetes történet fűződik ahhoz a Steiger-könyvhöz. Balatonszéplakon kivettünk egy házat, Kukorelly, Abody Rita, Hekerle, Garaczi, én, és nem tudom, hogy mindenkivel jött-e az esedékes szerelme, de talán igen. És ott történt az, hogy mindenki elkezdett kicsomagolni, és négy darab *Empedoklész* került elő a bőröndjeinkből, úgy, hogy addig nem beszéltünk róla, senki nem ajánlotta a másiknak korábban. Nyilván ak-

kor jelent meg, és mindenki úgy járt, mint ahogy én, hogy belenéztem, és iszonyú érdekek voltak a töredékek. Azt hiszem, az telibe talált valamit a „generációs” irodalomfelfogásról. A rejtélyessége, a fennmaradás esetlegessége. A fragmentum mint forma akkor erősen ott volt a levegőben, és ezért Empedoklész majdnem mindenkinél megjelenik, csak nálam egy egész könyv lett belőle. Hekerlénél talán szövegszerűen nem, de Bandinál, Lacinál igen.

– *És a modern, 20. századi szerzők közt is vannak közös referenciák?*

– A másik nagyon erős minta, legalábbis számomra – mondjuk, van egy-kettő –, Kafka. Kafkából írtam a szakdolgozatomat, kifejezetten a töredékeiből. És azt állította a dolgozat, hogy ha a töredékeit olvasod, abban minden benne van, a teljes kafkai világkép a négy-öt soros töredékből is rekonstruálható.

– *Ez a szakdolgozat megvan a ládafiában vagy egy tanszéki szekrényben?*

– Meg. Teljesen érdektelen szöveg, mondjuk ez a része talán érdekes volt, hogy rekonstruálható a nagyobb elbeszélői formákban meglévő világkép is. De számomra izgalmas, hogy ezek az enigmatikus szövegek egyszerre koanszerűek, meg emlékeztetnek kicsit Martin Buber haszid történeteire is, ez a hagyomány Kafkánál persze evidens. Nekem szorosan idetartoznak ennek a formának a gyalogjai, a viccek. Persze egy bizonyos komplexitás feletti viccek. Ezek a vízcisodák. Vagy te talán nem tudod már, mik azok a vízcisodák?

– *Tényleg nem.*

– Gyerekkoromban volt egy papírgalacsin, trafikban lehetett kapni, bedobta a vízbe, és kinyílt, lett belőle egy gyönyörű virág.

– *Mint a pattogós cukorka?*

– Valahogy így. És van néhány vicc, ami tonnás. Annyira sűrű és annyira sok tudás van bennük az életről.

– *Ez a pesti vicc, ami lánykori nevén zsidó vicc?*

– Hát igen, ezek szinte mind zsidó viccek, vagy legalábbis annak az esztétikáját, észjárását ütköztetik. Biztos neked is vannak ilyenek, amiktől megbolondulsz.

– *Mondj egyet.*

– Kohn és Grün megérkeznek Auschwitzba. Leül az ágy szélére Kohn, és csóválja a fejét. Azt mondja Grün, hogy na mi van? Kohn: Ezt a méltatlan öltözetet majd idővel lecserélik nyilván. Grün: Te hülye vagy, bazdmeg. Kohn: Jó, de hát a koszt... azzal csak csinálnak valamit? Grün: Te meg vagy örülve? És ezt lehet még ragozni. Majd a vége: Te Grün, én nem értem ezeket a németeket, ha nincs elég pénzük, akkor miért csinálnak ilyen táborokat?

– *A tábor! Beszéljünk a táborokról. A Zsidó vagy?-ban elviszik a felidézett gyermekkori ént, ahogy akkor oly sokakat, úttörőtáborba. Ahol van „úgynevezett táborkrém” meg „úgynevezett konyhásnéni” meg minden, ami a táborral jár, például békát kínzó gyerekek.*

– Igen, de az még korábbi, az nem úttörőtábor volt, hanem egy korábbi, ki tudja, milyen tábor, egy gyereklerakat Leányfalun.

– *Mindenesetre a Zsidó vagy?-ban az a jelenet, hogy táborban vagyunk, és ezt elszenvedjük gyerekként, összetalálkozik a saját zsidóság drasztikus, önfelismerő élményével. Ez A huron tóban szereplő rövid változatában is, meg aztán a könyvváltozatban is megjelenik. A táborban véletlenül látott dokumentumfilm a döntő, sorsszerű momentum. Ebből a jelenetsorból rengeteg irányba lehetne elindulni. Nekem az jutott eszembe, hogy mintha bizonyos mértékben ez is közös tapasztalat lenne. Félre ne értsd, nem a jelenetsor eredetiségét akarom firtatni, hanem épphogy erősebb attól, hogy közös tapasztalatot talál telibe. Nádásnál a Párhuzamos történetekben van olyan, hogy a hatvanas évek elején indulnak valamelyik pesti pályaudvarról a gyerekek az NDK-ba táborozni, és felidéződik az akkor még csak tizenhét-tizenennyolc évvel azelőtti háborús bevagonírozás-jelenet. Kukorellynél a Rom. A Szovjetunió történetében is összejátssza a szöveg a „tábor” két jelentését,*

az úttörőtábor meg a recski munkatábor, Garaczinál a Pompásan buszozunk!-ban is van erre utalás. A kérdés az, hogy mit mond ez a párhuzam. A haláltábor valamilyen 20. századi léttapasztalatnak volna a paradigmája, amit nem lehet nem észrevenni az elvileg ártatlan nyári táborokban sem? Már gyerekkorunkban karámba vagyunk terelve, táborra vagyunk szocializálva eleve? Vagy ne mondjak ilyen butaságokat?

– Kornis ír erről, a *Nemzedékemhez* című szövegében. Az ember mint raktározási probléma. Halálpontos. Olvastam valahol egy régi *New York Review*-ban, sajnos nem találom azt a cikket, hogy az auschwitz-i barakkokat egy bauhausler tervezte. Ugye, ami, legalábbis nekem, rettenetes fájdalom. De ez mégis mintha valami egyetemesre mutatna rá, ami egy évszázaddal korábban még nem volt. Hogy elért egy olyan létszámot a létező, hogy az egyedi léte eleve nivellálódott. Egy csomó problémát vet föl a pusztá léte. Hát igen, a táborlét nagyon adja magát, nekem az összes tapasztalatom, ami táborral kapcsolatos, szinte mindenféle közvetettség nélkül került be ebbe a könyvbe. Nem tűnődtem el ezen, hogy ez majd jó lesz, hanem egyszerűen leírtam, ahogy felbukkantak. Azokat az emlékeimet próbáltam felidézni, amelyekről úgy éreztem, hogy ehhez a központi problémához kötődnek. Tehát hogy zsidónak gondoltam magam az életem egy nagyon korai pillanatában, szinte magyarázhatatlanul. Magamra kellett rántanom valamit, amit nagyon nehéz volt megérteni. Én akkor nem nagyon foglalkoztam azzal, hogy ez kinél hogyan jelenik meg, de feltehetően valami közös tapasztalatot találunk el, és kérdés, ki mikor hogyan élte ezt át. Én tényleg átéltem ezt a parodisztikus elemét is. A tatai író táborban egyszer csak rájöttem, hogy én nagyjából húszévesen ott voltam, ugyanott voltak az úttörővezető-képző táborok, ahová tanárképzősként el kellett mennünk. Kimentem a Keletibe, onnan indult a vonat Tatára, és a legtöbb emberen már ott rajta volt az úttörőnyakkendő. Húszéves fiúkon és lányokon. Azt hittem, hogy rosszul látok. És talán hárman nem vettük fel a nyakkendőt egész idő alatt, a Garaczi, a csajom meg én. Meg még valaki, az akkor tanítóképzős Demszky Anna, akivel, ettől talán nem egészen függetlenül, azóta is jóban vagyok.

– *Garaczival mióta ismeritek egymást?*

– Talán egy évvel korábban. Az alsótekeresi építőtáborot hagytuk ott a francba a felénél, egyszerűen hazaszöktünk. Zuhogott az eső, a parasztok meg rohögtek rajtunk, hogy zuhogó esőben szedjük a paradicsomot, sátorlapokba burkolózva. Na, onnan lógtunk meg, ez talán '76-ban vagy '77-ben volt. De mi kedvtelve vetítjük vissza az ismeretséget egész kisgyerekkorunkig. Ugyanis ugyanazon a játszótéren voltunk gyerekek. A Néphadsereg térre vitték ki őt is, ott lakott, az én anyám meg a Pénzjegynyomdában dolgozott, ezért oda jártam óvodába, és minket is oda vittek játszani. Mondta ezt a generációs dolgot. Hát igen, talán az is fontos, hogy még viszonylag az elején a József Attila Kör nagyon intenzív szocializációt jelentett. Később nem, de a korai nyári táborokban ment a vad egymással ismerkedés, örült viták, a másik fölfedezése, ilyen volt még a nyolcvanas évek végén és a kilencvenes évek első felében. Nagyon barátkozós volt. Nekem például nagyon erős szegedi kapcsolatrendszerem is van emiatt. Azóta is együtt nyaralunk minden évben.

– *Darvasi, Szilasi?*

– Igen, meg Balog Jóska, Laczkó Sanyi, Hárs Bandi, Pikóék, Szijj Feri, sorolhatnám. Ez a kapcsolati háló átszövi az országot. Csuhaiek, Keresztury Tibi, Takáts Jóska. Valamennyivel mindannyian fiatalabbak voltak nálam, mégis egyívásúnak éreztem magam a hatvanas évek közepén születettekkel. Van egy tágabb generációs átfedés is. Egyszer Jánossyval beszéltünk arról, hogy minthogyha az egyenlítőn ki a különbségeket, hogy ki volt a Kádár-rendszerben gyerek. Van érzéki tapasztalatod annak a furcsa világról. Ettől aztán viszonylag tágabban lehet érteni a generáció fogalmát.

– *Engem ez a generációs közös tapasztalat érdekel, noha ez veszélyes irány, mert ezzel le lehet ráfőzni csomó egyéni vonást. Szóval nem akarok nagyon leragadni itt. Szerinted él az a közhely, hogy az irodalomban a rendszerváltás nagyjából tíz évvel korábban bekövetkezett, mint a politikában?*

– Én inkább azt mondanám, hogy a dolognak az eredetét tekintve ez még korábban lezajlott. A Tandori-, Petri-, Oravecz-féle lírafordulat már ez volt. És ez volt a neoavantgárd, ami – mondjuk az én számomra – kicsit később volt hozzáférhető. De látszik, hogy a hetvenes években azért ez már nagyon erősen elindult. És akkor nyilván a Nádas-Esterházy vonulat, de az külön történet, hogy ők hogyan emelkednek ki egy elég gazdag tájból. Mondjuk Csaplár neve is legalább ennyire erős vagy érdekes, vagy Bereményié, másokat is lehetne mondani, hogy Hajnóczyról ne is beszéljek. A *Jelenkorban* volt Béládinak egy nagy áttekintése a kortárs prózáról, de az a szöveg gyanútlan abból a szempontból, hogy onnan még nem látszik előre a *Diptychon*. Számjli. Tehát az a fajta sztárolás, ami kiemelt két embert, akik nagyon erősek, beláthatók és nagyon mások, de voltaképpen az egész korszakról való gondolkodást alárendelte nekik. Na most ennek még előtte vagyunk, nagyon érdekes, szabálytalan a tájkép ekkor.

– *Kanonizál valamit a kultúra, a kritika, és ez mindig több felejtéssel jár, mint emlékezéssel. Egyébként Béládinak ez a tanulmánya a Helyzetkép lehetett 1982-ből. Mi a te veszteséglistád? Mondjuk kit kellene átmenteni mégis a rendszerváltás előttről? Kik azok, akiket tényleg nem kellett volna elfelejteni vagy érdemes lenne újraolvasni? Mondjuk a neoavantgárdból? Ott vannak a neoavantgárd versus posztmodern kanonizálási folyamatok. Ebben is van felejtéstörténet. De nálad, a Mormotában Byron, Camus és Mészöly mellett Erdély Miklós neve nagyon fontos.*

– Most látszólag nem erre fogok válaszolni, de pontosan érteni fogod, hogy miért ezzel kezdem. Most volt Esterházy-fordítóknak Pozsonyban egy kétnapos konferenciája.

– *Görözdí Juditék szervezték, igaz?*

– Igen. És meghívtak moderálni egy beszélgetést, fogalmam sincs, miért épp engem, de valamiért ebbe a helyzetbe kerültem. Például ott elhangzott egy érdekes félmondat, ami arra utalt, hogy *A szívo segédigéinek* a tipográfiája vagy tördelése tulajdonképpen modernista vagy avantgárd, vagy arra emlékeztet, pedig az Esterházy, ugye, posztmodern volna.

– *Szörnyű, posztmodern typesetet kellett volna használni a nyomdában.*

– Azért nem volt ennyire buta a felvetés. De az rémlett föl, mintha ezek egymást kizárnák, holott az én felfogásomban ez úgy néz ki, hogy a posztmodern azt jelenti, minden eljárás és forma egy univerzális szótár része, például a neoavantgárd egész hagyománya is. Bizonyos eljárásait, amikor kell nekem, akkor használok. Tehát a modernitás és a posztmodern nincs egymást kizáró viszonyban, egyfelől ezt mondanám, másfelől azt, hogy az is félreértés, hogy a neoavantgárd stíluskorszak lenne, ami aztán „lezárul”. És akkor most visszaérek a kérdésedhez. Erdély életműve számomra annak a bizonyítéka, hogy ezek soha el nem múló kérdések. Olyan gondolkodásmód, attitűd, ami egyfelől gyökerezik az archaikus tudásban, az anyukájáig, a spiritiszta Óriás Arankáig bezárólag. (Aki híres médium volt, égő libazsíros vattával imitálta a „szellem kiáramlását”, magyarul szólva csalt is egy icikétpicikét, ha jól értem.) Az egész kabbalisztikus, hermetikus, ki tudja, meddig visszavezethető gondolkodásmód és a neoavantgárdnak a modernizmuson is túlhaladó radikális kérdései, az elemi részecskékre vonatkozó teóriák így együtt egy alapvetően filozófiai jellegű gondolkodásmód inspirációs forrásai voltak. A két kis fekete kötetben vannak olyan szövegek, amelyek kifejezetten filozófiai traktátusoknak tűnnek. Erdély életműve nem stílustörténeti zárvány, olyan gondolkodásmódot reprezentál, amely állandóan aktuális. Az SzFE-n, szinte minden osztályban, ahol megfordulok, előbb-utóbb kicsit erdélymiklósozom. Valami szöveget előhozok, mert kíváncsi vagyok, hogyan hat az újabb és újabb generációkra.

– *És reagálnak a hallgatók?*

– Igen, ütnek a szövegek. Pedig tudod jól, milyen gyorsan változnak a generációk. Két-három évenként kicsit más emberek érkeznek az egyetemre. De az Erdély-szövegek bombatalálatokként érnek mindenkit, aki kicsit is érzékeny.

– *És kit volna még érdemes elővenni? Ki válthatna ki hasonló reakciót?*

– Hajnóczy mindenképpen vakfolton van. Bármennyire is komoly munka folyik.

Cserjés Katinak a jövő héten is lesz könyvbemutatója, *A bajnokról* írt egy könyvet. Az példaszerű, amit Szegeden a Hajnóczy Péter Hagyatékgondozó Műhely létrehoz, és ennek ellenére, bármilyen nagyszerű, amit csinálnak, valószínűleg Hajnóczy most éppen nincsen agyonolvasva.

– *Néhány kollégával épp beszéltem erről egy tatabányai konferencián, hogy Esterházy, aki nekem még teljesen evidencia...*

– Már ő sem az, igaz?

– *Hát nem. És a Harmonia Caelestis előtti, de még inkább a rendszerváltás előtti Esterházyt magyarázni kell, a Termelési-regényt vagy a Bevezetés egyes darabjait, és a magyarázattal tönkretesz a poénokat. És egyébként jófejű, olvasó, érdeklődő fiatalok már nem találják rajta a fogást. Ez nekem kétségbeejtő, mert az élettörténetemben nem sokszor volt olyan, hogy valami, amibe belenőttem, ami az irodalmi szocializációmnak egyik alapeleme, egyszerre csak elkezd halványulni.*

– Jó, hát ilyen értelemben valószínűleg szinte minden süllyed. De mondjuk emlékszem, milyen érdekes volt fölfedezni – nem én fedeztem fel, hanem nekem fedezte fel a Szépirodalmi Kiadó Kiskönyvtára – az úgynevezett kismestereket.

– *Én haragszom, amikor valakit kismestereznek. Például Örkényről is mondták néhány éve, azt hittem, kiesik a folyóirat a kezemből, amikor ezt olvastam.*

– Tudom, ezért mondom, hogy az úgynevezett kismesterekről beszélek, épp ezt akarom mondani, hogy micsoda csodálatos dolgok voltak ezek. A Cholnokyak, Bródy, Hunyady, Gelléri, Pap Károly, Bíró Lajos, Csáth jelentek meg gyönyörű zsebre vágható könyvekben, és lenyűgöző volt a sorozatot végigolvasni. Hogy itt micsoda elképesztő szövegvilágok vannak. És igen, pontosan ez, amit te mondasz, hogy néha úgy érzed, irodalmon kívüli okokból lesz valaki úgynevezett kismester, miközben tudjuk, hogy ez nem a megírt szövegek terjedelmétől vagy mennyiségétől függ. Mert tényleg vannak szerzők, akik csak egy könyvet írtak, és nem abban az értelemben, hogy csak egy könyvük jó vagy emlékezetes, hanem hogy tényleg nem írtak többet. Folyamatosan újra kellene olvasni mindent, mert ráadásul nagyon fura helyzetbe kerülhetnek szövegek a későbbi fejlemények miatt. Tudod, hogy egyes művek visszafelé megteremtik a hagyományokat. Megszólítanak és újra érdekessé tesznek régi szövegeket. Évtizedekre eltűntek, aztán egyszer csak elkezdenek lélegezni.

– *Például szerintem te pontosan ezt csináltad a Mormotában Mészöly nagyrészt elfelejtett Koldustáncával.*

– Hát lehet, igen. Bár Földényi már korábban újrafelfedezte.

– *Nincsenek statisztikai adataim, de el tudom képzelni, a Koldustánc mai olvasóinak túlnyomó többsége a te regényednek köszönhetően bukkant rá erre az elbeszélésre.*

– Talán, lehet. És ez nekem szimpatikus működés is lenne. Játékba hozni bármilyen régi szöveget. De van egy másik mániám, ezek a Hamupipőkéék. Ezek a rejtőző szövegtörmelékek, amelyekről rájössz, hogy itt egy hercegkisasszony van, csak csúnya, koszos ruhában. Például Dobos C. József *Magyar–francia szakácskönyve* ilyen.

– *Ez mikori lehet?*

– Én reprintben találkoztam vele, az eredeti kiadás 1880-as. Van benne egy rész, amikor a szarvasgombáról van szó. Várjál csak! „A szarvasgomba eredete ismeretlen; megtalálják azt, de nem tudják miből ered és hogyan nő. – A legügyesebb emberek foglalkoztak vele, igyekeztek magvát szedni és azt tovább tenyészteni, mind hasztalan, mert az soha sem sikerült. De ez nem nagy baj, mert ha mint a burgonyát termesztani lehetne, úgy ez is, mint minden a világon, elvesztené értékét.”

– *Idézed az Ez nem munkában is ezt a szakácskönyvet. Ott a teknősbéka szakszerű megölésének leírását.*

– Én megőrülök ettől a félmondattól, hogy egyszer a szakácskönyvben valaki azt mondja, hogy mint minden a világon, ez is elvesztené az értékét. Szóval elképesztő mondatok várnak mindenhol lesben, amelyeket még nem olvastunk el, alá vannak aknázva velük még

a szakácskönyvek is. Igazad van a folyamatos felejtéssel kapcsolatban, de megvan a fölfedezés lehetősége is. Amit például Rubin Szilárddal Esterházy meg Földényi tett...

– *Meg aztán Keresztési Jóska...*

– Igen, Keresztési, az káprázatos volt. Pedig megélte Rubin is, hogy elfelejtették, sarkba tett szerző volt, benőtte a pókháló.

– *De szerencsére megérte azt is, hogy fölfedezték.*

– Még megérte, de azt se nagyon értette, hogy ez most mi. Nekem mindig az jut eszembe, az a csodálatos sztori, amit Keresztési mesélt, mikor összevesztek egy időre, aztán kibékültek. Rubin meghívta Jóska, aki elment Tapolcára a lakótelepi lakására, és Rubin vett neki valami fagyaltot. És miközben beszéltek, beszélgettek az *Aprószentek*ről. A járókerettel botorkáló Rubinnak azt a fagyaltot húsz perc alatt sikerült behoznia a tíz méterre lévő konyhából, és persze teljesen elolvadt. És akkor megállt, és lángoló tekintettel azt mondta: „Jóska! El kell mennünk Kalinyigrádba!”

– *Igen, ez nagyon kedves történet.*

– Ez gyönyörű.

– *A szegediekhez visszatérnék egy kicsit. Hogy indult a Kész regény, a közös vállalkozásokat Szilasi Lászlóval?*

– *A Magyar Napló szerkesztőségében dolgoztam akkor, és volt egy 13. oldal, a tárcaoldal. Az előző évben a Se dobok, se trombiták ment Parti Nagytól, és aztán rám osztották. Én meg gondolkodtam, kíváncsi voltam, mit lehet ezzel az oldallal kezdeni. Akkor a Veszedelmes viszonyok, a levélregény is elkezdett érdekelni, egy lejárt irodalmi forma. És egy levél körülbelül akkora, mint egy oldal, de hát hogy is legyen ez? Gondoltam, legyen fikció, két barát levelezzen, és gondoltam Szilasira, de ne menjen így egyenesben, hanem a talált szöveg irodalmi toposzával. És kitaláltam magamnak a nevet, hogy Gabriely György, abból, hogy Németh Gábor György vagyok, de miután a Györgyöt úgyse tudja senki Szerbhorváth Gyurin kívül, talán nem lesz annyira egyértelmű. De nem mondtam meg Szilasinak, ez volt a vicc. A Poletti Lénárt az a Szilasi írói álnevének, a Kanetti Norbertnek a gellert kapott változata. Azt hittem, azonnal tudni fogja. Tudtam, hogy olvassa a *Naplót*, úgyhogy türelmesen írtam a tárcákat. Aztán a hetedik után véletlenül találkoztunk Péccsett, irodalmi napokon az egyetemen. Kérdeztem tőle fapofával, hogy olvassa-e ezt a sorozatot. Mondta, hogy igen, úgyhogy kérdeztem tőle, nem tűnik-e fel semmi. És akkor nevetett, hogy képzeljem el, az milyen lett volna, ha elkezd válaszolni, és kiderül, hogy mégsem neki szólnak a levelek. Na jól van akkor, mondtam neki, akkor könyörgök, kezdj el válaszolni.*

– *Akkor ezért van a regény elején hét megválaszolatlan Gabriely-levél.*

– És igazából semmit nem beszéltünk meg. Legfeljebb annyit, hogy a végén megint csússzon el a dolog, azaz akkor neki legyenek megválaszolatlan levelei. Mert Gabriely valószínűleg meghalt vagy eltűnt. És azt is, hogy az egyik megpróbálja rávenni a másikat, hogy együtt próbáljanak meg értelmezni valamit a világból. Akkor még nem volt e-mail, azok még tényleg postán küldött levelek.

– *Kézzel írtad?*

– Géppel, szinte olvashatatlanul írok kézzel.

– *Kitaláltál két eltávolító formai trükköt. Egyrészt a levélregényt, másrészt az archaizáló nyelvet...*

– Igen, még ezt akartam mondani, hogy a nyelv is ki volt találva. Ez voltaképpen egy nem létező nyelv. Ugye, ők a harmincas években leveleznek. A kor nyelve nem volt olyan nagyon más, mint a mostani, vagy legalábbis semmiképpen se annyira, mint ahogy ezek írnak. Úgyhogy az volt a segédegyenes, hogy ez a két modoros alak a gimnáziumban kitalált egy finomkodó, archaizáló nyelvet, és egymás közt ezt folytatják felnőttként is, a barátságuk nyelvét.

– *Harmadézt még krimi is. Vagy legalábbis tele van krimiklisékkal, -toposzokkal. Nekem az volt a hipotézisem, és cáfolj meg, ha ez rossz hipotézis, hogy kitalálván ezt a figurát, az időbeli és műfaji*

eltávolítást, egy társasjáték szabályait vázoltad fel, és így már lehet játszani azokkal az irodalmi toposzokkal és konvenciókkal, amelyeket az első két-három könyved irtózoa próbál elkerülni. Vagy hatás-talanítani, mint egy bombát, mert van ez az óvatosság a szövegeidben, ha belefut a szöveg az irodal-miasságba, egy reflektálatlan metaforába, akkor az felrobban, tönkreteszi az egész szöveget. Viszont a levélregényben kitalált szerep és játék kellően könnyed ahhoz, hogy akár át lehessen engedni magad ezeknek a toposzoknak, sőt lehessen lubickolni a közhelyes irodalmi fogásokban. Lehet játszani a kés-letteléssel, az olyan toposzokkal, mint a rejtélyes vidéki nagyszálló, teli furcsa mellékfigurákkal, mint a néma török masszőr, akiről persze kiderül, hogy – mi más lenne – kém, meg a bogaras hoteldirektor, a kisasszony rejtélyes eltűnése, a titkos társaság praktikái stb. Szóval, hogy volt ez nálad?

– Hát így, valóban egyfajta lubickolás volt, persze némi csömörrel, amire aztán egy idő után reflektál is a szöveg. Ugyanakkor meg nagyon érdekelt – egyszerűen szólva –, ez a *Twin Peaks*-jelleg, hogy ne derüljön ki igazából semmi. Hogy annyi tekerés van benne, hogy mindig csak közelítenek, de nem érnek oda sehova sem. Emögött pedig az a tapasztalat volt, hogy mindaddig érdekesekek a bűnügyi történetek, amíg meg nem oldódnak. Amikor megoldódnak, akkor borzasztó csalódást érzel. Tényleg? Csak ennyi? A másik oldala meg az, amit Kertész válaszolt egyszer arra a kérdésre, hogy miért nem szereti a bűnügyi regé-nyeket. Mert mindig kiderül – mondta ő –, hogy ki a gyilkos, noha mindenki gyilkos.

– Ez zseniális.

– Igen, de mi szerintem valami olyasfélét akartunk állítani, hogy a világ valójában jelrendszer, amit valakik az életük árán is meg akarnak fejteni, természetesen hiába.

– Igen, ha a toposzokban való lubickolás miatt el is üt az addigiaktól, ennyiben meg valóban nagyon szerves része akár a te munkásságodnak, akár Szilasiénak. A szerepjáték, a kosztümösség, a műfaji archaizálás ellenére az alapkérdések rendre visszaköszönnek. Letagadni sem tudnátok.

– Igen, én is azt hiszem. És most az én hibámból nincsen folytatás egyelőre. Mert úgy volt, hogy megint megjelenik a könyv, de azt találtuk ki, hogy ne csak egyszerűen kiadjuk újra, hanem folytassuk, két naplóval, a két figurának immár egymástól független szöve-gével. És Laci meg is írta, sőt publikált is már belőle részeket.¹ A beszélgetésünk elején mondtad, hogy nincsen Csobánka sehol a szövegeimben, ez viszont itt játszódna. Nincs megnevezve, de itt van egy kastély, az első világháború után rehabilitációs központ volt, aztán tüdőszanatórium, később halmozottan sérült, szellemi fogyatékos gyerekek laktak itt, akiket húsz évvel ezelőtt szétszórtak mindenfelé az országban. Az én történetem 1946 tavaszán játszódik, a svábok kitelepítése után, amikor a kutya-falkák járkák az utcákat.

– Tehát készül, dolgozol ezen.

– Készül, valamennyit már megírtam belőle, és ott az a fikció, hogy Gabriely nem halt meg, 1946-ban még él, és úgy kerül ide, a kastélyból a bolondok házat csináltam, kvázi. Azért kerül ide, mert megtalálják egy kiégett és összeomlott ház alatt, de elvesztette az emlékezetét. És a háttértörténet az, hogy belőle, aki egykor könyvtáros volt és teniszedző, zugantikvárius lett, és azért jött Csobánkára, mert feltételezi, hogy itt hagyták a könyvei-ke-t a svábok. Az üres házakat kutatja, és balesetet szenved. Na, ez olyan szöveg lesz, ami speciálisan tényleg Csobánkán játszódik.

– Végül egy tapintatlanul életrajzi kérdés következik. Amikor a Gabriely könyvtáros és tenisz-edző, akkor ez voltaképpen Németh Gábor vágyott ideális létformája, igaz? Amolyan „e kettő kell nekem”?

– Vagy kellett volna. Bilibe lóg a kéz. Hát persze, abszolút.

– Köszönöm a beszélgetést, remélem még folytatjuk máskor is. És köszönöm a lecsót is, baromi finom volt.

– Örülök! Ha nem is posztolom ki, de a lecsómra majdnem annyira büszke vagyok, mint Németh Szilárd!

¹ Lásd például a *Jelenkor* 2018. októberi lapszámában – a szerk.